Nua pomai ir cun il rument?

Sas ti anc, cura che ti has dismess la davosa chaussa en il rument? Èsi stà il pachet da cornflakes che ti has finì oz en damaun, il schlogn che ti has tschiccà sin la via da scola ubain la bavronda en la buttiglia da PET d’ansant? Tenor las indicaziuns da la Confederaziun producescha ina persuna en Svizra ad onn pressapauc 700 kilos rument. Quai èn pli u main 2 kilos rument per di e persuna. Perquai èsi da sa dumandar: Nua ir cun tut il rument?

Ils davos decennis è il rument daventà in problem per noss ambient. Ozendi datti numnadamain bler dapli rument che pli baud. Il motiv è tranter auter il standard da viver aut che nus avain. Nus vulain adina dapli, tut adina pli nov, meglier e pli bel. Actualmain vegn producì en Svizra prest trais giadas dapli rument chasan (quai vul dir il rument dals tegnairchasas, da biros e d’interpresas pitschnas) ch’avant in mez tschientaner. Er ils tips da rument èn sa midads ils davos onns. Ruments pli novs èn plastics, chemicalias, substanzas radioactivas ed apparats electronics. Bleras da questas substanzas èn ruments spezials, perquai ch’ellas cuntegnan substanzas fitg toxicas.
Pli baud bittava la glieud il rument en foss e valluns. Quai attirava massas utschels e ratuns e provocava in tuffien terribel, aua contaminada e schizunt incendis. Oz vegn la mesadad dal rument, il rument combustibel (quai vul dir quel che po vegnir ars), dismessa en in implant per arder rument. L’autra mesadad dal rument vegn reciclada. Ma avant che dismetter in product en il dretg lieu, èsi da resguardar sia producziun e furniziun.

En Svizra dovra per exempel mintga persuna en media passa 100 kilos palpiri e chartun ad onn. Ina raschun èn senza dubi las furniziuns a chasa d’interpresas sco Zalando, Galaxus e Brack. Per far palpiri e chartun ston vegnir terradas bleras plantas. La producziun dovra tranter auter bler’aua, benzin ed ieli. Uschia po per exempel in liter ieli vegl contaminar in milliun liters aua. La producziun d’ina battaria dovra 50 giadas dapli energia che quai ch’ella furnescha. Facit: Il meglier rument è quel che vegn evità da bell’entschatta. Sch’ins vul reducir la quantitad dal rument, èsi damai impurtant da pensar gia cun cumprar al satg da rument e da sa fatschentar cun la fabricaziun e l’utilisaziun dal product e sia moda da dismetter. I fa senn da cumprar products cun pauc pachetadi u cun in pachetadi da returnar, da duvrar buttiglias reutilisablas, da purtar vestgadira veglia anc duvrabla, da cumprar products che han ina lunga durada da vita e da reparar apparats defects.

Reciclar rument per puspè gudagnar materias primas (sco per exempel laina ed ieli) e las integrar en la circulaziun economica è ina procedura impurtanta per cumbatter la stgarsezza d’energia e da resursas da noss mund. Per exempel pon ins crear palpiri nov cun palpiri vegl, producir novs recipients cun PET e fertilisar l’iert cun il cumpost. En Svizra èn ins gia conscient daditg ch’i renda da reciclar. Gia en il 19avel tschientaner gudagnavan firmas svizras daners cun ramassar materialias reciclablas. L’argument da la protecziun da l’ambient è pir vegnì tiers, cura che la societad ha percurschì che las materias primas van a fin.
La Svizra ha ina da las quotas da recicladi las pli autas e quai areguard tut las materialias. Uschia reciclain nus per exempel 95% dal vaider ed 81% dal palpiri e chartun. Entant ch’il recicladi da tscherts materials cuntanscha plaunsieu la limita dal pussaivel, ha la dismessa per exempel dal material biogen grond potenzial: Ins quinta ch’i vegnia dismess in milliun tonnas mangiativas mo en ils tegnairchasas privats. I sa tracta pia dal sfarlattim da vivondas, quai che vegn numnà per englais ‘food waste’.

Per il recicladi mettan las vischnancas a disposiziun lieus da rimnada per vaider, aluminium ed auters metals, ieli vegl, chartun, PET e.u.v. Cun reutilisar il rument spargnain nus materias primas (p.ex. lain per palpiri nov) e blera energia (p.ex. forza electrica per fabricas da vaider). La reutilisaziun vegn finanziada cun ina taxa che vegn pajada cun la cumpra dal product. Quai vala per exempel per products sco battarias, pachetadis da bavrondas u er apparats electronics.

Malgrà las pussaivladads da reciclar han ins anc adina stuì arder 126'000 tonnas rument il 2024 en il Grischun. Quai vegn fatg en moda controllada dapi l'onn 1914. Dapi l'onn 1975 capita quai en l'implant per arder rument a Termin/Trimmis. Il material combustibel vegn manà natiers cun camiuns e cun vaguns da viafier. Per proteger l'aria e las auas èn vegnidas applitgadas a partir dals onns 1980 proceduras per nettegiar las svapurs. La vapur, che resulta cun arder il rument, vegn manada en ina rait da chalur a distanza che stgauda divers bajetgs, per exempel er a Cuira. Cun ina part da la chalur vegn ultra da quai anc producì electricitad.
Betg tut las parts dal rument ardan. Quai che n'arda betg, resta enavos en l'implant. Auters ruments sviluppan gas toxics cun arder. Per betg donnegiar l'ambient vegnan questas substanzas nuschaivlas filtradas. Dal chamin sortan la finala mo pli vapurs d'aua e dioxid carbonic (CO_2). Las restanzas en l'implant ed en ils filters èn toxicas. Ellas ston vegnir dismessas en deposits spezials.
Rimnar ed arder rument combustibel è char. Las consumentas ed ils consuments pajan in import che dependa da la quantitad. In exempel fitg derasà è la taxa da satg.

Insacura daventa tut rument – i dependa mo dal temp. Rument pudain nus dentant evitar, sminuir, reutilisar ed il rest dismetter en urden. La producziun ed il transport da mintga object consumescha energia, chaschuna rument e tschufrogna la terra, l'aria e l'aua. Consumar e dismetter conscientamain gida a proteger las materias primas e noss ambient.

(tenor www.chattà.ch; adattaziuns ed actualisaziuns a basa da www.bafu.admin.ch, www.swissrecycle.ch e www.gevag-gb.ch, 2013/2025)